

1862 Rum Patrikliği Nizamatı Çerçevesinde Fener Rum - Ortodoks Patrikhanesi

Cihan Osmanağaoğlu KARAHASANOĞLU*

I. Giriş

Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde olduğu gibi günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti içindeki statüsü bağlamında tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Patrikhane'nin Türkiye Cumhuriyeti nezdinde hukuken *ekümen* (evrensel) sıfatını taşıyıp taşıyamayacağı ve Heybeli Ada Ruhban Okulu'nun yeniden açılmasına ilişkin tartışmalar, Patrikhane'nin hukuki statüsünün de tespiti gerekliliğini beraberinde getirmektedir ki Patrikhane ve varlığı ona bağlı kurumların, Türkiye Cumhuriyeti Devleti yasal mevzuatı içindeki statüsü, bu tartışmaların hukuki yönünü çizecektir.

Bu bağlamda öncelikle, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin hangi yasal statüye tâbi olduğunun tespit edilmesi, bu kurumun statüsünü düzenleyen yasaların belirlenmesi gerekir. Konuyu tartışanlar, genelde 1923 tarihli valilik yazısına¹ atıf yapmaktadırlar; söz konusu yazı, boşalan Rum-Ortodoks patrikliği makamına seçilecek patrik adaylarının Türk vatandaşı ve seçim sırasında Türkiye dahilinde görevli olmaları gerekliliğini bildiren kısa bir yazı, neticede o gün için hükümetin, patriğin nasıl seçileceğini, Patrikhane yetkililerine hatırlatan yazısıdır. Bu yazının patrik seçimine ilişkin genel ifadesi, Osmanlı Devleti'nin konu hakkındaki yasal düzenlemesini yansıtmaktadır. Söz konusu yasal

düzenleme, 1862 tarihli Rum Patrikliği Nizamnameler bütününe içindedir.

1862 tarihli *Rum Patrikliği Nizamnameti*, birden çok kanun hükmündeki nizamnameneden oluşmaktadır ve güncel olarak da yürürlükte olup olmadığı tartışılan, nizamnameler bütünüdür. Zira Rum Patrikliği *Nizamati'ndan* sonra bu kuruma ilişkin Cumhuriyet sonrasında da bu kadar ayrıntılı bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Öyleyse Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin güncel hukuki statüsünün belirlenmesi için, Osmanlı Devleti döneminden kalmış bulunan bu nizamnamelerin günümüzde de yürürlükte olup olmadığı aydınlatılması gerekir ki hukuk disiplini bağlamında, bir hukuk normunun yürürlükte olduğu kabul edilince, varılacak sonuç, yürürlükte olan normun uygulanmasıdır. Örneğin Heybeli Ada Ruhban Okulu'nun, öğretime devam etmesi konusunda, Rum Patrikliği *Nizamati'na* dahil olan Rum Patrikliği ile Cemaat-ı *Metropolidanın* Yekdiğerine Olan Münasebetini Havi Nizamname'nin 14, 15, 16. madde hükümlerine atıf yapılmıştır². Bu durumda, Patrikhane ve bağlı kurumlarının güncel hukuki statüsünün tespiti için Osmanlı Devleti dönemine ait yasal mevzuata dahil 1862 Rum Patrikliği *Nizamati'nin* içinde bulunan nizamnamelerden hangilerinin, nizamnamelerin hangi maddelerinin, hatta

* Doç.Dr. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.123-124.

2 Sibel Özel, *Fener-Rum Patrikhanesi ve Ruhban Okulu*, 1. bs., İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 131.

nizamname maddelerinin hangi cümlelerin yürürlükte olup olamayacağını belirlemek gerekir. Güncel olarak yapılan bu tespit, aslında bir Türk Hukuk Tarihi araştırmasından ortaya çıkmaktadır. Çünkü söz konusu nizamnameler bütünü, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin statüsünü de ortaya koymaktadır. Ancak bu statünün tespiti, tarih kitaplarının tozlu sayfaları ya da arşiv belgeleri arasında kalmış, bir takım merak konularını gündeme getirmekle sınırlı bir çalışma değildir. Şöyle ki Bizans İmparatorluğu ile birlikte varlık bulan bu kurum, Bizans İmparatorluğu ile beraber ortadan kalkmadığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu ile beraber de tarih sahnesinden silinmemiştir. Değişmeyen olgu, Patrikhane'nin bünyesinde varlığını devam ettirdiği iki imparatorluğun son dönemlerinde ve günümüz Türkiye'sinde de tartışmaların odağında bulunmasıdır. Bu itibarla Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin hukuki statüsünün tespiti için, 1862 Rum Patrikliği *Nizamı'nın* incelenmesi gerekir.

II. 1862 Rum Patrikliği Nizamı ve Yürürlüğe Giriş

Fener Rum-Ortodoks Patrikhane-si'ne ilişkin *1862 Rum Patrikliği Nizamı'na*³ dahil olan nizamnameler, yürürlüğe giriş tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir:

1- Rum Patrikhanesi Umurunun Islahı Zımında Patrikhane-i Mezkurede Müctemi Olan Komisyonun Patrik İntihab ve Nasbına Dair Tertib Eylediği Nizamname-i Umumi.

2- Piskoposluğa Müstehak Olacak Rahiblerin Sıfat-ı Lazimeleriyle Usul-i İntihabiyelerini Mütezammın Nizamname.

3- Cemaat-i Metropolitanın Heyetiyle Suret-i Teşkilini Mutazammın Nizamname.

4- İstanbul Patrikiyle Cemaat-i Metropolitanın Yekdiğerine Olan Münasebatını Havi Nizamname.

5- Meclis-i Muhtelit-i Daiminin Suret-i Teşkilî Nizamnamesi.

6- Meclis-i Muhtelit-i Daimi Azasının Vezaifine İlişkin Nizamname.

7- Yüz Otuz Bin Kuruş Dersaadet Ahali-i İseviyyesi Tarafından, Üç Yüz Yetmiş Bin Kuruş Dahi Ber-vech-i Ati Her Birine İsabet Ettiği Miktara Göre Maaş-ı Mukannenleriyle Beraber Piskoposlar Tarafından Tahsil ve Millet Sandığına Teslim Olunmak ve Kendisine Ceste Ceste Verilmek Üzere Meclis-i Muhtelit-i Millette İttifak-ı Ara ile İstanbul Patriği İçin Tahsis Kılınmış Olan Senevi Beş Yüz Bin Kuruş Maaş ile İstanbul Patrikliği'ne Merbut ve Tâbi Bil-cümle Piskoposların Senevi Maaşlarını *Mübeyyen* Nizamname.

8- Manastırlar Hakkında Bazı Mevad-ı Umumiyyeyi Havi Nizamname.

Söz konusu nizamnameler, hazırlanırken padişahın iradesine sunulup, onun onayı alındıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Literatürde nizamnamelerin yürürlüğe giriş tarihi olarak farklı tarihler verilmektedir. Bozkurt ve ondan alıntı yapanlar 1862, Eryılmaz'dan alıntı yapanlar 1861 tarihini nizamnamelerin yürürlüğe giriş tarihi olarak vermektedirler⁴. Söz konusu *Nizamı* için farklı tarihler verilmesi, nizamnamelerin hepsinin aynı anda yürürlüğe girmemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca en son kabul edilerek yürürlüğe giren nizamname, Manastırlar Hakkında Bazı *Mevad-ı Umumiyyeyi Havi Nizamname*'dir ve Hicri 28 Şaban 1278 de (miladi 28 Şubat 1862) yürürlüğe girmiştir. Bir önceki nizamname ise Selh-i Muharrem 1278 (miladi 07 Ağustos 1861) de yani manastırlara ilişkin nizamnameden, 6 ay önce yürürlüğe gir-

3 *Düstur, I. Tertip, C. II, s. 902-937; BOA.Y.PRK.A., Dosya No: 6, Gömlek No: 2, (7 Muharrem 1308).*

miştir. Arşiv belgelerinin bazılarında da manastırlara ilişkin nizamname yürürlüğe girmeden evvel, önceki yedi nizamname bulunmaktadır; bu itibarla, son nizamname dikkatten kaçırılarak, Rum Patrikliği Nizamatı'nın yürürlük tarihi 1861 olarak verilmiştir. Bu itibarla tekrarlamak gerekirse, Rum Patrikliği Nizamatı'nın bünyesindeki nizamnameler, 1860-1862 yılları arasında [21 Zilhicce 1276 (1860), Gurre-i Şaban 1277 (1861), 14 Şaban 1277 (1861), Selh-i Muharrem 1278 (1861), 28 Şaban 1278 (1862) tarihlerinde] kısım kısım padişah iradesine sunulmuş ve yürürlüğe girmiştir⁵. Bu çalışmada, son nizamnamenin yürürlüğe giriş tarihi, Rum Patrikliği Nizamatı'nın tarihi olarak ifade edilmektedir.

1862 Rum Patrikliği Nizamatı'nın yürürlüğe girmesinin öncesine bakıldığında, Âli Paşa'nın Rum-Ortodoks Patriğine gönderdiği buyruğunda, Nisan 1857 tarihli olduğu görülür. Bu buyruğunda, Osmanlı hükümetinin, Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin cemaati üzerinde kurduğu baskı nedeniyle ortaya çıkan huzursuzlukların giderilmesini amaçladığı belirtilmektedir. Ancak dönemin Rum-Ortodoks patriğinin ve Patrikhane bünyesindeki ruhani meclisin, reformların, ruhanilerin nüfuzlarını azaltacağını düşündükleri için işbirliğini reddetmeleri üzerine, Âli Paşa, çağrı üzerine İstanbul'a gelmiş olan pisko-

posları görev bölgelerine geri yollamıştır⁶. Babiali'nin ısrarlı tutumu karşısında, Patrikhane 1858'de işbirliğine razı olmuş ve bir komisyon kurulmuştur⁷. *Milli Meclis adını taşıyan bu komisyon, Ortodoksların tüm dini liderleri, yedi piskopos ve on ruhban temsilcisinden oluşuyordu. Meclis, yaptığı çalışmalar sonunda hazırladığı nizamname taslaklarını, Babiali'ye yollamış, taslaklar onaylanıp, tasdik edildikten sonra "Rum Patrikliği Nizamatı" (Rum Patrikliği Nizamnameleri) adı altında yürürlüğe girmiştir⁸. Böylece, bu nizamnameler bütünü ile Rum-Ortodoks tebaanın yönetimine ilişkin genel kurallar tespit edilmiştir. Bu kurallar, hem cemaatin iç yönetimini, hem de Rum-Ortodoks cemaat yönetiminin devlet mekanizması içindeki yerini belirliyordu. Cemaat yönetiminin hukuki ve dini yetkilerinin sınırlarını ise, patriklere verilen tayin beratları çiziyordu. Fakat Rum Patrikliği Nizamatı sonrasında da Osmanlı hükümeti ile Rum-Ortodoks Patrikhanesi arasında, beratla tanınan yetkiler konusundaki sürtüşmeler devam etmiştir.*

Söz konusu nizamnamelerin içeriklerine kısaca değinmek gerekirse, öncelikle kabul edilen nizamnamenin, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin başında bulunan ve Patrikhane'yi temsil eden patriğin, hangi prosedür dahilinde seçilip, atanacağını belirleyen nizamname olduğu ifade edilmelidir⁹. Nizamnamenin ilk fas-

4 *Gülnehâl Bozkurt, Alman - İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839 - 1914)*, 2. bs., Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s.171; Bilâl Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1992, s.82; Özel, a.g.e., s.64; Ahmet Hikmet Eroğlu, *Ökümenizm ve Fener Patrikhanesi*, 1. bs., Ankara, Aziz Andaç Yayınları, 2005, s.170.

5 BOA.Y.PRK.A., Dosya No: 6, Gömlek No: 2, (7 Muharrem 1308).

6 Bozkurt, a.g.e., s. 171; Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, İstanbul, E Yayınları, 1983, s. 164.

7 Söz konusu komisyona seçilecek kişilerin isimlerini bildirir, Ekim 1858 tarihli defterin BOA kayıt numaraları için bkz: Emruhan Yalçın, *Atatürk Türkiye'sinde Ekümenik Ortodoks Patrikhanesi ve Bizans Projesi*, Ankara, Siyasal Yayınevi, 2008, s. 22, dn: 117.

8 Bozkurt, a.g.e., s. 171; Özel, a.g.e., s. 64; Ali Güler, *XX. Yüzyıl Başlarının Askerî ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayri Müslimler (Sosyo- Ekonomik Durum Analizi)*, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı, 1996, s. 18; Yalçın, a.g.e., s. 23; Yorgo Benlisoy, Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, 1. bs., Ankara, Ayrac Yayinevi, 1996, s. 43; Macar, a.g.e., s. 54.

lı, Fener Rum-Ortodoks patriğinin hangi usulle seçileceğini öngörürken, ikinci fasıl, patrik olarak seçilecek kişide aranan nitelikleri belirlemektedir; son fasıl ise patriği seçecek olan umumî meclise ayrılmıştır. Nizamnameye göre, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'ne patrik olarak atanacak kişi, hiç olmazsa pederinden (babasından) beri, *aslen Osmanlı tebaası –vatandaşı- olmak zorundadır*. Söz konusu hükmü güncel bağlamda ifade etmek gerekirse, sonradan kazanılmış Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının, kişiye, Fener Rum-Ortodoks Patriği olma hakkını tanımayacağı belirtilmelidir. Aynı şekilde, Nizamname, patrik seçim hakkını da sadece Osmanlı tebaasına (Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına) tanımaktadır.

Bir sonraki, *Piskoposluğa Müstehak Olacak Rahiblerin Sifat-ı Lazimeleriyle Usul-i İntihabiyelerini Müttezamın Nizamname*¹⁰ ise on dört maddeden oluştuğu gibi, başlığından anlaşıldığı üzere, piskopos olarak atanacak rahiplerin sahip olmaları gereken nitelikleri ve piskoposla-

rın seçilme prosedürünü öngörmüştür. Bu nizamname uyarınca piskopos seçilecek ve atanacak kişinin özelliklerinden biri de aslen Osmanlı tebaasından olması, devlet ve millet nezdinde “lekedâr” olmamasıdır. Patrik gibi piskoposların da hayat boyu görev yapacakları esasî öngörülmüştür. Ancak Devlet-i Aliyye'ye ihanetleri, ahaliye zulüm etmeleri ya da azillerini gerektiren hal ve hareketlerinin söz konusu olması halinde makamlarından azledileceklerdir.

*Cemaat-i Metropolitanın Heyetiyle Suret-i Teşkilini Mutazammın Nizamname*¹¹ ise metropolitler meclisinin yani kutusal meclisin (sinod) ne şekilde oluşacağını gösteren nizamnamedir. İstanbul patriğinin yönetiminde bulunan cemaat-i metropolitan, İstanbul patriğine bağlı, on iki kişiden oluşacaktı ve İstanbul Rum patriğine ait ve tâbi olan Hıristiyan tebaanın hükümet-i ruhaniyyesi sayılırdı. Yine nizamnamede cemaat-i metropolitanın, kilisenin kanunları uyarınca, milletin *bil-cümle umur ve dini işlerine dikkat etmesi* gerektiği öngörülmektedir¹².

9 Cihan Osmanağaoğlu, *1862 Rum Patrikliği Nizamı Çerçevesinde Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 307-311.*

10 A.e., s. 311-317.

11 A.e., s. 317-320.

12 *Nizamname devam eden maddelerinde, patrikle, metropolitler meclisinin, karar alma sürecindeki ilişkisini düzenlemektedir. Şöyle ki patriğin haberi olmaksızın ve kendisi mecliste bulunmaksızın, cemaat-i metropolitan tarafından verilen her karara uyulmayıp, mülga tutulacağı gibi, cemaat-i metropolitanın bilgisi dışında, patrik tarafından verilen hüküm de geçerli olmayacak, cemaat-i metropolitan tarafından oy çokluğu ile verilen hüküm ve karar, patriğin de kabulüyle icra edilebilir hale gelecekti. Görüldüğü üzere cemaat-i metropolitanın katılmayarak, patriğin tek başına aldığı kararlar hükümsüz olduğu gibi, cemaat-i metropolitanın da patrik hazır bulunmadığı halde toplanması gerekli idi. Yine nizamnamenin son maddesi (on ikinci maddesi) uyarınca, patrik vazifelerine aykırı hareketlerde bulunmuşsa ve bu hareketleri dolayısıyla kendisine birinci ve ikinci defa olarak cemaat-i metropolitan tarafından ihtar yapılmış, fakat patrik söz konusu ihtarlara itibar etmemişse, cemaat-i metropolitan, karma meclisin daimi azasıyla beraber patriğe yapılan ihtarı yeniledikten sonra, patrik aynı hareketlerinde ısrara devam ederse, cemaat-i metropolitan ile meclis-i muhtelit azası, patriğin azline ilişik taleplerini, Babialî'ye birlikte arz ve ifade edeceklerdi. Fakat patriğin azledilebilmesi için gerek metropolitler meclisi ve gerek karma meclisin daimi üyelerinin oylarının üçte ikisinin (ikişer sülüslerinin) ittifakı gerekiyordu. Ruhani meclisin statüsünü ve görevlerini belirten hükümde ruhani meclisin üyesi olacak metropolitlerin vatandaşlığından bahsedilmemiştir. Diğer nizamnamelerin hükümleri ise, patrik ve piskoposların, Osmanlı tebaası olmaları zorunluluğunu öngörmüştür ki dini hiyerarşide patrik ve piskopos arasında bulunan metropolitin de (ilgili nizamname maddelerinde açıkça öngörülmemiş olsa da) Osmanlı tebaası olması gerekli görülmüştür. Zira ruhani meclisin başı olan patrik ve (diğer yüksek ruhban) piskoposlar, Osmanlı tebaası iken, metropolitler için böyle bir zorunluluğun olmadığını düşünülmesi, hukuk mantığına uygun değildir.*

*İstanbul Patrikiyle Cemaat-i Metropolitanın Yekdiğerine Olan Münasebatını Havi Nizamname*¹³ de metropolitler meclisi ile patriğin beraber çalışma sürecini öngören nizamnamedir. Bir giriş bölümünden sonra yirmi bir maddeden oluşmaktadır. Giriş bölümünde İstanbul patriğinin, söz konusu Patrikliğe tâbi rahiplerin tümünün ruhani reisi olması sebebiyle, kendisine tâbi bulunan ruhbana davranış tarzı ve cemaat-i metropolitanı yönetmesine dair esaslardan bahsedilmektedir. Patrik, ruhban sınıfından hak edenleri “takviye ve teşvik” edeceği gibi, kötü (aykırı) hal ve hareket içinde bulunanları da “men ve def” edecek, ayrıca kendisi de, reisi olduğu Rum-Ortodoks din adamlarına hal ve hareketleriyle örnek olacaktır.

*Meclis-i Muhtelit-i Daiminin Suret-i Teşkili Nizamnamesi*¹⁴, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi’nde oluşturulacak olan ve üyeleri arasında ruhban olmayan cemaat mensuplarının da bulunduğu daimi karma meclise ilişkindir.

*Meclis-i Muhtelit-i Daimi Azasının Vezâifine İlişkin Nizamname*¹⁵, daimi karma meclis üyelerinin görevlerini gösteren nizamnamedir¹⁶.

*Yüz Otuz Bin Kuruş Dersaadet Ahali-i İseviyyesi Tarafından Üç Yüz Yetmiş Bin Kuruş Dahi Ber-vech-i Ati Her Birine İsa-bet Ettiği Miktarı Göre Maaş-ı Mukan-nenleriyle Beraber Piskoposlar Tarafından Tahsil ve Millet Sandığına Teslim Olunmak ve Kendisine Ceste Ceste Verilmek Üzere Meclis-i Muhtelit-i Millette İttifak-ı Ara ile İstanbul Patriği İçin Tahsis Kılınmış Olan Senevi Beş Yüz Bin Kuruş Maaş ile İstanbul Patrikliği’ne Merbut ve Tâbi Biccümle Piskoposların Senevi Maaşlarını Mübeyyen Nizamname*¹⁷, İstanbul’daki Fener Rum-Ortodoks patriği ve Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi’ne tâbi tüm piskoposların senelik maaşlarını düzenleyen nizamnamedir¹⁸.

*Manastırlar Hakkında Bazı Mevad-ı Umumiyyeyi Havi Nizamname*¹⁹ ise manastırlara ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

13 *Osmanağaoğlu, a.g.e., s. 321-327.*

14 *A.e., s. 327-330.*

15 *A.e., s. 330-333.*

16 Söz konusu nizamname, Karma meclisin, cemaat (millet) okul ve hastanelerinin ve diğer hayır işlerine yönelik binalarının iyi idaresi ve söz konusu binalar ile başkentteki kiliselerin gelir ve giderlerine dikkat ve nezaret etme görevini bildirdiği gibi, aynı meclisin, İstanbul Patrikliği’ne bağlı manastırların gelirlerine, vasiyetname ve vakfiyelere, drahoma akçesi ile cihaza ilişkin çekişmeleri inceleyerek neticelendireceğini öngörmüştür. Yine Babıalî’den Patrikhane’ye havale edilen işlerden ruhani olmayanlara da bu meclisin bakacağı, fakat söz konusu havale edilen işin görülmesinde, vakıf, arazi kanunlarının kapsamlarına giren ya da diğer mülkiyete ilişkin durumların ortaya çıkması halinde, bu tür uyumsuzluğun karma mecliste değil, devletçe belirlenmiş bulunan mahkemeler ve meclislerde görüleceği hüküm altına alınmıştır.

17 *Osmanağaoğlu, a.g.e., s. 333-340.*

18 Nizamnamede, Rum-Ortodoks patriğinin yıllık “beş yüz bin kuruş” maaşı olduğu, Patrikhane hazinedarı, mühürdarı ve patrik hizmetinde bulunan tüm çalışanların ücretlerinin ve diğer gerekli masrafların, bu meblağdan karşılanacağı belirtildikten sonra “patriğin bazı mesarifi için bundan böyle millet sandığından hiçbir akçe verilmeyecektir” cümlesi ile de hüküm vurgulanmış ve piskoposlara her sene verilecek maaşlar kalem kalem belirtilmiştir. Zira nizamname gereği, piskoposların maaşları, görev yaptıkları yerlere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Halep piskoposu, maaşı en az olanlardandır (12.000 Kuruş). Kuşadası, Edirne ve Bosna piskoposları ise kendilerine en çok maaş tespit edilmiş piskoposlardır (100.000 Kuruş). Nizamnamenin ikinci maddesinde, İstanbul patriğinin maaşının bir düzene sokulması gerekliliği dile getirilmiş, üçüncü maddesinde ise piskoposların maaşlarının da nizamnamede ifade edildiği üzere tahsil olunacağı belirtilmiştir.

19 *Osmanağaoğlu, a.g.e., s. 340-342.*

III. 1862 Rum Patrikliği Nizamı'nın Fener Rum Patrikhanesi İçin Öngördüğü Statü

1862 Rum Patrikliği Nizamı ve bu Nizamın öncesi ve sonrası hukuki tasarımlar ile Patrikhane için belirlenen statüye ilişkin olarak, Patrikhane'nin klasik dönemdeki statüsünden²⁰ de farkını vurgulayarak şunlar söylenebilir: Klasik dönemde gayri Müslimler, dolayısıyla Rumlar, ceza davalarına ilişkin uyuşmazlıklarında, kadı mahkemesinin (genel yetkili mahkemenin) görev alanına girerken, evlenme, boşanma, drahoma, cihaz gibi, günümüz anlamında özel hukuka ilişkin olarak değerlendirilebileceğimiz uyuşmazlıklarında, cemaat mahkemelerinin yargı alanı içindeydiler. Ancak bu noktada cemaat mahkemeleri-

nin istisnai yetkili mahkemeler olarak ifade edilebileceklerine dikkat çekilmelidir. Çünkü cemaat mahkemesine dava, ancak uyuşmazlığın her iki tarafı da gayri Müslim olduğunda götürülebilecekti. Bu durumda uyuşmazlığın iki tarafının da cemaat mahkemesine başvurmada rızasının bulunması gerekmektedir. Taraflardan biri cemaat mahkemesine başvurmak istemeyerek kadı mahkemesine giderse, cemaat mahkemesi, uyuşmazlık konusunda hüküm veremezdi. Ayrıca cemaat mahkemelerinin verdiği kararların infazı, Patrikhane ya da ona bağlı ruhbanlar aracılığı ile yapılamaz, kararların infazı, devlet mekanizması içindeki diğer organlar tarafından yerine getirilirdi²¹. Osmanlı Devleti, Patrikhane'yi vergi ve miras hukukuna ilişkin bazı konularda da yetkili kılmıştı. Osmanlı devletinin mo-

20 *Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde, Osmanlı Devleti'nin verdiği imtiyazlarla sınırlı çerçevede yetki kullanan bir Patrikhane söz konusudur. Patrik, Ortodoks cemaatin temsilcisi olarak, Osmanlı padişahu tarafından atanmakta ve kendisine bir berat verilerek bu belgede görev ve imtiyazları gösterilmekte idi. Osmanlı Devleti'nin Patrikhane'yi en üst konumda temsil eden patrikten beklentisi, yönetici makamına taşıdığı her kişiden beklentisinin hemen hemen aynısıdır. Çok genel ifadesi ile patrik de diğer yönetici konumundaki askeri sınıf üyeleri gibi, Osmanlı Devleti'ne yani Osmanlı hanedanına sadık olacak, hıyanet etmeyecek ve devlete karşı, millet –cemaat- başı olarak temsil ettiği tebaanın da devlete sadakatini sağlayacaktır. Devlet, tanıdığı yetkilerin (imtiyazların) kapsamını genişlettiği oranda, makam sahibinin sorumluluğunu da genişletmiştir. Patriğin askeri sınıftan olup olmadığı tartışmasına girmeksizin, onun da padişaha (mutlak monarka) karşı canı ile sorumlu olduğunu belirtmek gerekir. Bu sorumluluk sadece kendi fiillerini değil, cemaatinin diğer fertlerinin eylemlerini de kapsamaktaydı. Bu bağlamda II. Mahmut döneminde idam edilen Rum-Ortodoks patriğin, idam gerekçelerinden birinin de, isyan eden Rum-Ortodoks reyayı gerektiği gibi, nezareti atında tutarak yönlendirememesidir. Zira patriklere verilen beratlarla, cemaat mensuplarını gerektiğinde nasihatle yola getirmeleri, nasihatle yola gelmeyen cemaat mensuplarını tedip ederek yola getirmeleri, bunda da başarılı olamazlarsa, hükümete ihbar etmeleri öngörülmekte idi. Bu noktada sadece patriğin değil, diğer yüksek ruhbanın da yükümlülükleri söz konusudur. Zira sinod (cemaat-i metropolidan) üyesi ruhban, gerekli yükümlülüklerini yerine getirmeyen patriği, Osmanlı devlet yöneticilerine bildirmek zorunluluğundaydı; aksi takdirde onlar da patrik gibi canları ile sorumlu idiler. Bunun somut örneklerini, patriklerini şikayet ederek, patriklik görevinden alınmalarına sebep olan yüksek ruhbanın varlığı gösterdiği gibi, II. Mahmut döneminde patrikle beraber idam edilen metropolitler de göstermektedir. (İhanet gerekçesi ile patriğin cezası Fener Patrikhanesi'nin orta kapısında -Petro Kapısı- infaz edilirken, bazı Rum metropolitler de Balıkpazarı'nda Kaşıkçılar Hanı önünde ve Parmak Kapı'nda asılarak idam edilmişlerdir.) (M. Ali Ayni, Ulusçuluk (Milliyetçilik), der: Nezh Neyzi, İstanbul, Peva Yayınları, 1997, s. 297-298; M. Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 1999, s. 194, 197-198; Adnan Sofuoğlu, Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İstanbul, Turan Yayıncılık, 1996, s. 49-50; Bekir Berk, Patrikhane ve Kıbrıs, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1962, s. 25; Mustafa Baş, Türk Ortodoks Patrikhanesi, 1. bs., Ankara, Aziz Andaç Yayınları, 2005, s. 37; Yalçın, a.g.e., s. 13.)*

21 *M. Âkif Aydın, Türk Hukuk Tarihi, 6. bs., İstanbul, Hars Yayıncılık, 2007, s. 157-158; Coşkun Üçök, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, 8. bs., Ankara, Savaş Yayınevi, 1996, s. 179.*

dernleşme sürecinde ise aşama aşama, vergi toplanması, miras, nikah, drahoma, cihaz gibi konular, artık siyasi iktidarın dünyevi yetki alanında görülmeye başlanmıştır. Bu bakış açısına uygun olarak, 1839 Tanzimat, 1856 Islahat fermanları ile başlayıp, 1862 Rum Patrikliği Nizamı gibi devletin yaptığı diğer yasal düzenlemelerle devam eden Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde, Osmanlı Devleti'nin dinine bakılmaksızın tüm tebaasını kapsamına alan Nizamiye mahkemeleri kurulmuş ve zamanla görev alanları genişletilmiştir²². Ancak bu bağlamda Patrikhane "kadim imtiyazları"na dokunulduğu iddiasıyla, Osmanlı hükümetleri ile mücadeleye girmiştir²³. Şöyle ki Osmanlı hükümetleri ile Patrikhane arasında yaşanan tartışmalar, bilhassa II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında daha da yoğunlaşmıştır. Çünkü modernleşmeye çalışan bir devlet söz konusudur ve klasik dönemde din alanında kabul edilen çoğu konu, bu dönemde dünyevi alanda kabul edilmektedir. Örneğin okullar -eğitim öğretim²⁴- konusunda tartışma zirveye varmıştır²⁵. Devlet, din farkına bakılmaksızın eşit statüde gördüğü tebaasının en üst derecedeki sadakatini kendisi için

öngörmekteydi; bu nitelikteki tebaa için eğitim ve öğretimin de ortak olması gerekli idi. Bu itibarla din ayrımı söz konusunun olmaksızın tebaanın beraber devam edebileceği okullar açılırken, devlet, gayri Müslim (dolayısı ile) Rum cemaatinin okullarını da programları ve öğretmenleri konusunda denetlemek istemiş, ancak Patrikhane devamlı olarak bu denetimlere karşı çıkmıştır²⁶.

En fazla tartışma yaratan diğer konulardan biri de *kiliseler* meselesidir²⁷. Bu sorun, klasik dönemde Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin dini nüfuzu altında bulunan Rum olmayan Ortodoks tebaanın, modernleşme sürecinde, Fener Patrikhanesi'nden bağımsızlaşma taleplerinden ve bu taleplerin hayata geçirilmesinin yarattığı sonuçlardan kaynaklanmaktaydı. Patrikhane'nin dini iktidar alanından çıkan Ortodokslarla, Patrikhane, kiliseleri paylaşamıyorlardı. Söz konusu sorun Patrikhane'nin muhalefetine rağmen, literatürde çoğunlukla Kiliseler Kanunu (*Rumeli'de Kain Münaziün-fih Kilise ve Mektepler Hakkında Kanun*)²⁸ olarak ifade edilen yasanın kabulü ile sonuçlanmıştır.

22 Osmanağaoğlu, a.g.e., s.189-191, 220.

23 Trablusgarp savaşını, Balkan savaşları ve ardından Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşına girmesi takip etmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşına girmesinden önceki süreçte, patrik III. Yuvakim'in / İoakim (1901-1912), 1912'deki vefatına kadar Babalı ile sürekli mücadele içinde olduğu görülmektedir. Çünkü söz konusu patrik de, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan sürecin, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin yetki alanını daralttığından farkındaydı ve bunun mücadelesini siyasi yollardan vermekteydi. Bu konuda bazı Rum patrikleri de (imtiyazat-ı kadimelerinin ellerinden alındığı iddiasıyla) istifa yolunu tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin amacı ise, hukuk birliğinin sağlanmasydı; aksi durum (çok hukukluluk) gelinen aşamada, devletin siyasi iktidarına ortak olma iddiasında başka erkler yaratmaktaydı. (Bülent Atalay, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923), İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Tatar Yayınları, 2001, s. 91.)

24 İstanbul Helen Filoloji Cemiyeti" (Sillogos) örneğinde, Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde, eğitim ve öğretimin, ruhani imtiyaz mı yoksa dünyevi bir konu mu olduğuna ilişkin bir değerlendirme için bkz: Athanasia Anagnostopulu, "Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim," 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, ed. Pinalopi Stathis, çev. Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.17 vd.

25 Atalay, a.g.e., s. 72; Yalçın, a.g.e., s. 79.

26 Bir gazetecinin "mekteplerinizin hükümet tarafından teftişine müsaade edecek misiniz" şeklindeki sorusuna, patrik III. Yuvakim "hiç de müsaade etmeyeceğiz. Patrikhane hükümete karşı mesuldür. Hükümete bu mesuliyet kafidir, nasıl ki asırlarca kifayet etti, bu babdaki hukuk-ı tarihiyemizi her şeye rağmen müdafaa edeceğiz" diyerek cevap vermiştir. (Bilâl Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, 2. bs., İstanbul, Risale Basın-Yayın, 1996, s. 176.)

27 Atalay, a.g.e., s. 50-51; Yalçın, a.g.e., s. 63-64.

Meclis-i Mebusan'da kabul edilen yasa tasarısı, 3 Temmuz 1910'da padişah, sadrazam, dahiliye nazırı tarafından imzalanıp, yayınlanarak yürürlüğe girmiştir²⁹. On bir maddeden oluşan yasaya göre, unsurlardan hangisinin ahalisi bir yerde yoğun olarak bulunuyorsa, kullandığı kilise ve okul, o cemaate teslim edilecek; aynı yerde farklı iki cemaate mensup ahali bulunuyorsa, kilise ya da okul hangi cemaat adına yapılmışsa onda kalacak, ancak kilise ya da okulu yaptıran cemaatin nüfusu, o yerde üçte birden az ise kilise ya da okul, orada çoğunluk nüfusa sahip cemaate verilecek, diğerlerinin zor durumda kalmamaları için de yeni kilise ve okul yapımının masrafı hükümet tarafından karşılanacak; kiliseler münavebeli olarak kullanılmayacak; kilise ve okullara ait gelirlerin kullanımından doğan uyuşmazlıklar nizamiye mahkemelerinde çözülecekti³⁰. *Meclis-i Muhtelit-i Daimi Azasının Vezaifi* hakkındaki nizamnamenin üçüncü maddesine göre, Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin karma meclisi, cemaatin okul ve hastanelerinin ve diğer hayır işlerine yönelik binalarının iyi idaresi ve söz konusu binalar ile başkentteki kiliselerin, gelir ve giderlerine dikkat ve nezaret etmekle görevliydi. Yine aynı meclis, İstanbul Patrikliği'ne bağlı manas-

tırların gelirlerine, vasiyetname ve vakfiyelere, drahome akçesi ile cihaza ilişkin çekişmeleri inceleyerek neticelendirecekti. Oysa 1910 tarihli Kiliseler Kanunu, ruhani cemaatin kilise ve okullarına ait gelirlerine ilişkin uyuşmazlıkların, nizamiye mahkemelerinde çözümlenmesini öngörmüştür.

Yaptığı düzenlemelerle hükümet, Patrikhane'yi devlet bürokrasisine ait işlerden olabildiğince dışlayarak, Rum-Ortodoks tebaa ile arasından çekilmesini planlıyordu ki bu durumun farkında olan Patrikhane de boş durmayarak, alışıldık olduğu üzere, Osmanlı hükümeti üzerinde yabancı devletler aracılığı ile baskı yapmak umudunu taşıyordu; bu amacın gerçekleşme yollarından biri olarak, kilise mütevellisinde yabancı devlet tebaasının da bulunmasını istedi; Babıali'nin tepkisi ise bu yoldaki isteğin kesin olarak reddiydi³¹.

Patrikhane'den ayrılmak için en yoğun mücadeleyi vermiş olanlar, mezhep bakımından, Rumlarla aynı mezhebin mensubu bulunan, yani Ortodoks olan Bulgarlardır ve bu mücadelelerinin neticesinde (1870'de) Bulgar Eksarhlığı'nı kurmuşlardır³². Bulgarlardan Fener Patrikhanesinden kurtulamayacakları ümitsizliğine kapılanlardan, Katolik mezhebine geçenler de olmuştur³³.

28 Ahmet Ziya, *Tanzimattan Cumhuriyete Yasalarımız Dizini 1839-1923, transkripsiyonu yapan: Nuri Onat, Ankara, Danıştay Yayınları, 1990, s. 133; Düstur, II. Tertip, C.II, s. 431-433. [Söz konusu kanun, padişah Mehmed Reşad'ın, 25 Cemaziyelahir 1328 / 20 Haziran 1326 (1910) tarihli iradesini de gösterir şekilde, Meclis-i Umumiye 1325-1326 İçtimaı Zarfında Kabul ve Tasdik Edilip Meriyet Ahkama Bi-l-istizan İrade-i Seniye-i Cenab-ı Padişahi Şerefmüteallik Buyrulmuş Olan Kavanin isimli eserde, Münaziün-fih Kilise ve Mektepler Hakkında Kanun başlığı ile yayınlanmıştır. (Meclis-i Umumiye 1325-1326 İçtimaı Zarfında Kabul ve Tasdik Edilip Meriyet Ahkama Bi-l-istizan İrade-i Seniye-i Cenab-ı Padişahi Şerefmüteallik Buyrulmuş Olan Kavanin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1328, s. 96-97.)]*

29 Atalay, a.g.e., s. 54; Yalçın, a.g.e., s. 65. *Yasanın kabulünden memnun olmayan Rum-Ortodoks patriği, padişahı ziyaret ederek hoşnutsuzluğunu bildirip, kanun geri çekilmezse, Patrikhane'de toplanacak bir meclisin bundan sonra izleyecekleri yol hakkında karar vereceğini söylemiştir; padişah ise patriğe böyle bir meclis toplayamayacaklarını bildirmiş, patriğin gizli bir "milli meclis" toplama teşebbüsü ise, meclis üyesi olacak kırk kadar kişinin tutuklanması üzerine, uygulamaya geçememiştir (1910). Ayrıca böyle bir meclisin oluşturulması geleneği, Patrikhane'nin zorda kaldıkça gasp edildiğini iddia ettiği imtiyazat-ı kadimesinde de bulunmamaktaydı. (Patrikhane'nin söz konusu meclisi toplama uğraşı ve Babıali'nin verdiği tepkiler için bkz: Atalay, a.g.e., s. 62-67.)*

30 Atalay, a.g.e., s. 54-55.

31 A.e., s. 68-69.

Kendisine bağlı Ortodoksların kendisinden ayrılması, Patrikhane açısından, dini nüfuzunun kırılmasının yanında maddi kayıp anlamına da gelmekteydi. Zira toplanan vergiler, mirasına Patrikhane tarafından el koyulan ruhbanlar söz konusu idi. Bu itibarla Başbakanlık Osmanlı arşivinde, ilginç belgeler bulunmaktadır. Belgelerden birinde, Ustrumca, Debre ve Manastır kazalarına Bulgar metropolitliği berati verilmesinin, Rum Patrikhanesi tarafından hoş karşılanmayacağından, Patrikhane'ye de bütçe açığının kapatılması için para verilmesi ve Bulgar metropolit bulundurulacak yerlerde Rum metropolitin de bulundurularak, Patrikhane'nin hoşnutsuzluğunun giderilmesine çalışılması gerekliliği dile getirilmiştir³⁴. Söz konusu para "sus payı" olarak düşünülmüş gibidir. Ancak, Osmanlı Devleti Patrikhane'yi pek de susturamamıştır.

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin, Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin yürürlüğe girmesi, Cemaat mahkemelerin kaldırılarak, görevlerinin şeriye mahkemelerine verilmesi, nizamiye mahkemelerinin görev alanlarının genişletilmesi, modernleşme çabasındaki devletin yaptığı temel reformlardır. Bu bağlamda Patrikhane de o gün için dünyevi alanda görülen konulardan dışlanarak, dini alana çekilmeye zorlanıyordu ki patrik III. Yuvakim "Patrikliği sıradan bir papaz haline getirmek için çaba sarf ediyorlar"³⁵ cümleleri ile bu duruma isyan etmekteydi; Osmanlı hükümetlerinin, bilhassa II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı hükümetlerinin amacı da tam olarak buydu.

Devlet, her Rum-Ortodoks vatandaşını, Patrikhane artık aracı olmaksızın, kendi

siyasi iktidarı altında, bir Osmanlı vatandaş olarak görmek isterken, Patrikhane bu sürece birçok konuda engel olmakta, bu engellerde de "kadim imtiyazları" na atıf yapmaktaydı. Örneğin gayri Müslim tebaanın, Müslüman tebaa ile eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olduğu noktada, gayri Müslim Rumların askerliğine de olumlu yaklaşmamaktaydı. Bu mücadele II. Meşrutiyet döneminde bilhassa yoğunlaşırken, Kurtuluş Savaşı sırasında Patrikhane'nin tutumu bağlamında acıklı bir hal almıştır³⁶. Kurtuluş Savaşı sırasındaki Patrikhane'nin tutumu, Lozan (Lausanne) görüşmeleri ve sonrasına da yansımıştır. 1923 Tarihli valilik yazısı ve bir müddet patriğe "başpapaz" şeklinde hitap edilmesinin³⁷ arka planında da bu yaşananlar bulunmaktadır.

IV. 1862 Rum Patrikliği Nizamatı Halen Yürürlükte midir?

1862 Rum Patrikliği Nizamatı, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin teşkilatını, içinde bulunulan dönemin ihtiyaçlarını, özelliklerini de dikkate alarak düzenlemeye çalışmasına rağmen, bir önceki başlıkta da görüldüğü üzere, Patrikhane'nin Ortodoks tebaa üzerindeki yetkileri konusunda, Osmanlı Devleti ile Patrikhane arasındaki tartışmalar bitmemiştir. Ancak kurumun hukuki statüsünü tespit eden temel yasal düzenleme budur.

Giriş bölümünde ifade edilmeye çalışıldığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti döneminde de Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ile Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi arasında zaman zaman bazı tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmaların hukuki yönünden çözümünde yasal mevzuatın tespiti

32 Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, s. 62; Bozkurt, a.g.e., s. 190-191.

33 İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 30-31; Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, s.61.

34 BOA, İ. MTZ.(04), Dosya No: 29, Gömlek No: 1916, (10 Cemaziyelahir 1315).

35 Yalçın, a.g.e., s. 80.

36 Osmanağaoğlu, a.g.e. ,s. 215-216, dn: 88.

37 Eroğlu, a.g.e., s. 172; Özel, a.g.e., s. 94.

gündeme gelmektedir ki yine daha evvel de belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti döneminde, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili özel bir düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'ne ilişkin yeni ve özel bir düzenleme yapılmadığı sürece, 1862 Rum Patrikliği Nizamı'na gidilmesi ve söz konusu yasal düzenlemenin halen yürürlükte bulunup bulunmadığının tespiti gereklidir; bu tespit yapılırken 1862 Rum Patrikliği Nizamı'nın içinde bulunan nizamnamelerden hangilerinin, nizamnamelerin hangi maddelerinin, hatta nizamname maddelerinin hangi cümlelerinin içerdiği hükümlerin yürürlükte bulunup bulunmadığının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Bu itibarla öncelikle söz konusu nizamnamelerden Meclis-i Muhtelit-i Daiminin Suret-i Teşkili Nizamnamesi ve Meclis-i Muhtelit-i Daimi Azasının Vezaifine İlişkin Nizamname'nin ve Patrik ve piskoposların maaşlarını düzenleyen nizamnamenin yürürlükte bulunmadığı belirtilerek bu üç nizamname elenebilir. Diğer nizamnameler ve hükümleri bakımından da laik Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa ve kanunlarına uymayan her hükmün, ayrı bir hukuki tasarrufa gerek kalmadan yürürlükten kalktığı belirtilmelidir. Dolayısıyla karma meclis ya da umumi meclis oluşturulması ile ilgili hükümler hukuken geçerli değildir. Ancak patrik seçimi ile ilgili, piskopos olacakların nitelikleri ile ilgili hükümler, bu konuda ayrı, özel bir düzenleme olmadığı için geçerliliğini sürdürmektedir. Bu nedenle 1862 Rum Patrikliği Nizamı'nın patriğin adaylığı ve onu seçecek olanların niteliği ile ilgili hükümleri hukuken geçerlidir. Patrik Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak zorundadır ve onu seçecek olanla-

rın da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması zorunludur. Piskoposların da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması ve Türkçe bilmeleri gerekmektedir.

Cumhuriyet sonrasında, hakkında kanun niteliğinde herhangi bir hukuki düzenleme yapılmamış bir kurum olan Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin, statüsünü, işlevini, yönetim mekanizmasını, iç hiyerarşisini, görevlilerin makamlarına nasıl atanıp nasıl azledilebileceklerini gösteren bir teşkilat yasasına tâbi olması gerekir. Bu konuları düzenleyen hukuk normları, Rum Patrikliği Nizamı'nın zımnen ilga edilmiş ya da kendiliğinden hükümsüz kalmamış kısımlarıdır. Örneğin, Patrikhane teşkilatının temel birimlerinden biri olan ruhani meclisin yapısını bu nizamname öngörmektedir ve nizamnamede öngörüldüğü gibi, bugün de Fener Patrikhanesi'nin ruhani meclisinde on iki üye bulunmaktadır. Patrik seçim usulü ve patrik seçilecek kişinin hangi niteliklere sahip olması gerektiği de nizamnamede ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Ancak bugün toplanması mümkün olmayan karma meclise, o günün şartlarında patrik seçiminde yer verilmiştir, öyleyse karma meclise dair cümleler hükümsüz kabul edilerek, hükmün geri kalanının yürürlüğünün kabulü gerekir. Zira Patrikhane de, patrik seçimine ilişkin 1923 tarihli kararında³⁸ bu yaklaşımda olmuş, Rum Patrikliği Nizamı'nın patrik seçiminde ruhban olmayanlara verdiği rolü yok hükmünde sayarak, sadece ruhbanın patriğin seçiminde görevli olduğunu açıklamıştır. Bu itibarla Rum Patrikliği Nizamı'nın kamu düzenine ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın temel ilkelerine aykırı olmayan hükümlerinin yürürlükte olduğu ifade edilmelidir. Zira bir iç hukuk düzenleme-

38 1923 tarihli Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin patrik seçimi için aldığı kararın içeriği şu şekildedir: "Patriklik yüksek makamının boş kaldığı 4 Teşrinievvel (Ekim) tarih (1923) ve 4810 no.lu Sen Sinod'un ta'mîmi ile iş'âr kılınmıştır. Bu kerre Patrikhâne, sırf rûhânî ve kilise merkezi olmak sıfatındaki yeni durumu üzerine, yeni patrik'in âtidedeki tarzda seçilmesinin kararlaştırıldığı tebliğ olunur:

sinin hükümleri, “anayasanın üstünlüğü” ilkesi gereği, anayasaya aykırı olamaz.

V. Sonuç

Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin, 1453'ten sonra Osmanlı Devleti süresince varlığının devamı, bir anlamda İslâm hukuk teorisiyle açıklanabilir ve kuruma, dolayısıyla kurumun başındaki patriğe ve diğer ruhanilere tanınan yetkilerin (imtiyazların) İslâm dini kaynaklı olduğu ifade edilebilir. Ancak patrik, Osmanlı Devleti'nde sadece dini lider değildir, aynı zamanda, bir dinle (mezheple) nitelenen Rum cemaatinin başıdır (*millet başı*). Ruhani otoritesi altındaki cemaatinin, devlet mekanizmasında temsilcisidir. Cemaati (*milleti*) üzerinde otoritesi, imtiyaza varan yetkileri bulunduğu gibi, cemaatinin bütün halinde ve cemaat üyelerinin teker teker hal ve hareketlerinden sorumludur. Cemaatini bir arada tutmak, Osmanlı siyasi iktidarına sadakate hâlel gelmemesini sağlamak, Osmanlı iktidarının sorgulanmasına sebebiyet verecek fiilleri (gerektiğinde bilgi toplayarak) iktidara haber vermek zorundadır. Osmanlı Devleti tarafından statüsünün genel çerçevesi bu şekilde belirlenen Patrikhane ve patrik, literatürdeki tartışmalara, çoğunlukla imtiyazları bakımından konu olmaktadır. Çünkü söz konusu imtiyazlar, kurumun statüsünün

içeriğini ortaya koymaktadır ki özellikle varlığını “din farklılığı”nda bulan Patrikhane ve patriğin yetkilerinin, dünyevi niteliğinin olup olmadığının tespiti bu noktada önemlidir. Doğum, ölüm, miras, evlilik, boşanma, nafaka, drahoma, çeyiz gibi kişi ve aile hukukuna ilişkin konularda, Patrikhane'nin, uyuşmazlık çıktığında da cemaat mahkemelerinin yetkilendirilmesi, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi kapsamında, dini (ruhani) imtiyazlar şeklinde değerlendirilebilir.

Patrikhane'nin vergi toplayabilme yetki ve görevi ise Osmanlı Devleti'nin idari, mali sisteminden kaynaklanmaktadır. Devlet, sadece patrik ve bu konuda görevlendirilmiş ruhbana değil, bir takım hizmetlerle yükümlü kıldığı diğer görevlilerine de modern devlette olduğu gibi maaş vermekte, tasarrufu devlete ait olan bir takım arazi ve gelirler tahsis etmektedir. Örneğin tımar verdiği sipahiye, maaş vermemekte; sipahi, hem kendisine verilmiş olan (asker yetiştirmek gibi) görevin gereklerini yerine getirmek, hem de kendi giderlerini karşılamak için, tımarın vergilerini toplamaktadır. Vergi toplayan diğer devlet görevlileri gibi, Patrikhane'nin bu konuda görevlendirilmiş mensupları da vergi toplamaktadır ki bu durum devletin, patrik ve diğer Rum-Ortodoks ruhbani, bir nevi “devlet memuru” olarak gördüğünü açıklar.

1) Patrikhâne seçimine, doğrudan doğruya Patrikhâne'ye mensub olanlarla, bilfiil hizmette bulunan metropolitler ve başpiskoposlar katılacaklardır.

2) Bunların hepsi istisnasız ta' mîmîn tarih gününden i' tibâren 40 gün zarfında kendilerince uygun görülen adayın adını bir pusulaya yazıp, o pusulayı mühürlü bir zarf içine koyup ve üzerine 'oy pusulası ihtivâ ediyor' ibâresi yazıldıktan sonra Sen Sinod Reîsi olan Erdek Metropolitî Kalinikos'a hitâben bir kapalı mektupla göndereceklerdir.

3) Patrik adayı olarak, yedi yıl hizmette bulunan metropolit ve başpiskoposlar gösterilecektir.

4) Oy pusulası, bu ta' mîmîn tarihinden ... i' tibâren 41. günde İstanbul'da bulunan Metropolitlerin katılmasıyla Sen Sinod Meclisi'nde tasnîf olunarak ve tasnîf sonunda gerekli vasıflara sahip üç kişilik bir cedvel düzenlenecektir.

5) Bu üç adaydan biri, İstanbul'da bulunan metropolitlerle, Sen Sinod Meclisi tarafından Patrikhâne kilisesinde yapılacak râhânî âyînden sonra kanûnî oylarla patrik seçilecektir.

6) Binâen'aleyh yukarıdaki mukarrerât gözönüne alınarak, belirtilen zaman zarfında her bir metropolitin, seçimlerin yapılması için oy pusulasını göndermesi beyân olunur” (Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, s. 271-272. Vurgu bana ait.)

Yine Patrikhane adına “cezalandırma” yetkisini kullanan yüksek ruhban, Osmanlı Devleti’nin denetimi ve kontrolü altındadır. Ruhbanın cezalandırma yetkisini kullanılmasında sorun çıktığı takdirde, “kadının adaleti” hazır beklemektedir. Zira gayri Müslim reyanın ceza hukuku alanında, şeriye mahkemesinin yargısına tâbi olmasının, Osmanlı Devleti’nin suç ve ceza sisteminde temel ilke olduğu belirtilmelidir. Patrikhane’nin (ölüm cezası asla veremeyeceği) “cezalandırma” yetkisinin, istisnai bir alanda, kendisine verilen “kamusal” görevlerin sonucu olduğu ifade edilebilir. Zira ruhban da birbirleriyle davalanabiliyor, bu davalar görev başındaki patriğe kadar uzanabiliyordu. Örneğin görevden alınan metropolitler, patrik hakkında padişaha şikayette bulunabiliyorlardı. Kısaca belirtmek gerekirse, kurumun iç hiyerarşisindeki uyuşmazlıklar, kurumun kendi bünyesinde halledilmek zorunda değildi; son karar mercii her zaman padişah divanı (Divan-ı Hümayun) idi.

Patrikhane’nin hukuki statüsünün, Osmanlı Devleti’nin klasik dönemindeki yorumundan, Tanzimat dönemindeki yorumuna geçiş, farklı şekillerde sorulabilecek bir soru ile yapılabilir: Osmanlı Devleti’nin klasik döneminde otonom olmayan Rum-Ortodoks cemaatinin bir anlamda temsilcisi konumundaki, devletin idare mekanizmasının içinde yer alan ve kendisi de otonom bir teşkilata sahip bulunmayan Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi, devletin modernleşme döneminde, otonom / özerk bir yapıya kavuşmuş mudur? Ya da tam aksine klasik dönemde sahip olduğu yetkilerinde (imtiyazlarında) bir aşınma olmuş mudur? Cevap, modernleşme döneminde Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi’nin hukuki bağlamda imtiyazlarında aşınma, erime yaşadığıdır. Hatta bu dönem açısından çoğu konuda imtiyaz kelimesinden ziyade, *yetki* kelimesinin kullanılması daha uygundur.

Devletin klasik döneminde yaşadığı çözümlenme ve sonrasında gelen çöküş sürecinde, Patrikhane, hukuki olmayan (*kadimden sahip olmadığı*) bir takım imtiyaz iddialarında bulunmuştur; söz konusu kurumun alışkanlık halini alan bu tür eğilimleri ile ve birçok problemle, devlet, yeni bir döneme girmiştir. “Batılı” (modern) olacak ve hayatta kalacaktır. Ancak küçük bir cümlede kolayca yazılabildiği gibi, bu amaç, Müslüman olan ya da olmayan tüm Osmanlı devlet adamlarına, aydınlarına, tebaasına atfedilecek bir amaç değildir; kısa sürede yaşanabilecek bir süreç de değildir. Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük gibi fikir akımlarının eşliğinde, Tanzimat, Islahat fermanlarının, anayasaların ilanı ile yaşanan süreçte, Patrikhane “patriğin sıradan bir papaz haline getirildiği” bir kurum haline getirilemese de sadece dini yetkiler kullanan bir kurum haline getirilmek istenmiştir. Bu öngörü, ancak aşama aşama ulaşılacak bir gelişimin sonucu olabilirdi. Yüz yılların beraberinde getirdiği kabullerle mücadele edilerek, dönemin şartlarının da elverdiği oranda, bu maksat, II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, bir miktar hayata geçirilebilmiştir. Sorun, devletin konuya ilişkin çıkarttığı yasalardan değil, uygulamadan, söz konusu yasaların hükümlerinin hayata geçirilememesinden kaynaklanmaktaydı.

Bu genel değerlendirmeden sonra, Osmanlı Devleti’nin Tanzimat döneminde düzenlenmiş olan Rum Partikliği Nizamı’nın, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi’nin statüsünü, klasik dönemden gelen hukuki tasarruf ve zihniyetin de etkisi altında düzenlediği ifade edilmelidir; bu etkiye örnek gösterilebilecek alanlardan biri, ruhbanın mirası hakkındaki hükümlerdir. Söz konusu mirasa ilişkin hükümleri ve diğer hükümleri bağlamında Rum Partikliği Nizamı, Osmanlı Devleti’nin klasik dönemindeki (beratların içeriklerindeki

bazı kabuller de dahil olmak üzere) hukuki tasarrufların bir kısmını, tespit ederek, bu konudaki belirsizlikleri ortadan kaldırdığı için, Osmanlılık (“modern Osmanlı ulus devleti”) bağlamında, klasik döneme göre ileri bir aşama olarak yorumlanabilir. Düzenlendiği dönemin şartlarından ve “Batılı” devletlerden kaynaklanan hükümler de içermiştir. Zira Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabasında düvel-i muazzamanın etkisi ve müdahalesi, daima devletin gayri Müslim tebaası üzerinden olmuştur. Bu etki ve ruhban sınıfın, Ortodoks-Rum reaya üzerindeki asırlarca süren baskısı³⁹, Patrikhane’nin karar mekanizmasına, ruhban olmayan üyelerin de alınmasına neden olmuştur. Çelişki, bir yandan tebaanın Müslüman ve Müslüman olmayan ayırımına tâbi kılınmayarak, hukuk önünde eşit vatandaşlar haline getirilmesi ve dolayısıyla gayri Müslim vatandaşların da siyasi iktidarına tâbi oldukları devletle dolaysız ilişki kurabilmeleri amacıyla, Patrikhane’nin sadece dini yetkileri ile tanınması iken, diğer yandan ruhban olmayanların da bu “dini” kuruma katılımının sağlanmasıydı. Ancak bu düzenlemenin, devletin kabul ettiği diğer yasalar da dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekir. Zira üyeleri arasında ruhban olmayanların da bulunduğu karma meclisin görevleri sınırlı sayıdadır ve bu meclis, devletin idari mekanizmasının bir birimi olan Patrikhane’nin işlerinin yürütmesinde yardımcı olacaktır. Bir anlamda, seçilerek taşra meclislerine katılan gayri Müslim tebaanın durumu ile benzeştirilebilir. Ruhban olmayan kişinin seçimle karma meclis üyesi olabilmesi, üyesi bulunduğu meclisin ait olduğu kurumu, otonom statüye taşımaz. Önemli olan kullanılan yetkilerin niteliğidir ki Rum Patrikliği Nizamata, Rum Patrikhanesi’ne klasik dönemden fazla bir yetki vermemiş, bilakis çoğu imtiyazını

yok saymıştır. Bu itibarla klasik dönem de dahi otonom bir idareye sahip olmayan Patrikhane ve Rum cemaatinin, devletin (1839 Tanzimat Fermanı sonrası) modernleşme döneminde, otonom ya da “devlet içinde devlet” olduğunu söylemek hukuki açıdan mümkün değildir. Ancak, hukuki yetkiyi ve statüyü aşabilme durumunda, yani uygulamada (fiiliyatta) bu kurumun “devlet içinde devlet” görünümü verip vermediği sorgulanabilir. Örneğin okul meselesinde, devlet, Osmanlılık ilkesinin gereğini yerine getirip, yasal düzenlemeleri yapmıştır. Patrikhanenin de uyruk olduğu hukuk normları gereği, Rum-Ortodoks cemaatinin okulları, ülkedeki diğer okullar gibi, devletin ilgili kurumunun denetime tabidir. Ancak devletin zafiyetinden yararlanan Patrikhane, bu denetime engel olmuştur. Öyleyse Osmanlı Devleti’nin Rum okullarını denetleme acizliği, Osmanlı hukuk mevzuatından değil, ekonomik bakımdan yarı sömürge durumundaki devletin, muktedir olamamasından ve yasal düzenlemenin gereğinin yerine getirilmesine engel olan Patrikhane’nin uygulamasından kaynaklanmaktaydı. Patrikhaneye göre ise okullara ilişkin imtiyazı, kadimden gelen imtiyazıydı. Bu itibarla Patrikhane’nin fiiliyattaki durumu, o dönemin Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu, siyasi, sosyal, ekonomik, askeri şartlarla beraber değerlendirilip, devletin bu alanlarda ne kadar yeterli ve muktedir olup olmadığı sorgulanarak, üzerine bitmek bilmeyen savaşılar eklenmelidir. Yine eşit statüdeki Osmanlı vatandaşı ilkesine rağmen, istisnai dönem ve durumlar hariç (II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasına kadar), bu savaşlarda askerlik yükümlülüğünün, sadece Müslüman Osmanlı vatandaşları tarafından yerine getirildiği, Osmanlı Devleti vatandaşı Rumların, askerlik yükümlülüklerini yerine

39 Ortaylı, *Fener Patrikhanesi’nin Bulgarlar ve Makedonyalılar için “dayanılmaz bir kabus” olduğunu söylemektedir. (İlber Ortaylı, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880), Ankara, s.77.)*

getirmesine Patrikhane'nin pek de sıcak bakmadığı belirtilmelidir.

Kurum bir anlamda içinde bulunduğu çağın özelliklerini algılayamayan ya da algılamasına rağmen, muhafazakar her kurum gibi itiraz eden bir duruma gelmiştir; devletin modernleşmesi kapsamında Müslüman ulema üzerinde II. Mahmut'tan itibaren süre gelen yetki kısıtlamasını, Patrikhane çoğu zaman yaşamamıştır; zira devletle her uyumsuzluğunda "imdat" dediği bir yabancı devlet bulabilmekte ve devlete geri adım atılabilmekteydi⁴⁰. Gerçi klasik dönemde, sadece ruhban üzerinde var olan alıkoyma yetkisini Patrikhane, ayrı bir kilise kurma çabasındaki ruhbanlar üzerinde, Tanzimat döneminde de uygulamaya kalktığına, Babıali tarafından böyle bir yetkisi olmadığına dair uyarılmıştır⁴¹. Bu durum, Patrikhane'nin hukuki statüsünün klasik dönemden farkını, imtiyazlar bakımından bu statüdeki geri gidişi ortaya koyan örneklerdir. Bir diğer örnek ise patriğin, Rum-Ortodoks tebaadan gelen şikayet mektuplarını imzalamaya fonksiyonunun elinden alınmış olmasıdır⁴².

Modernleşmeye çabalayan devlet, modern devletin ulus devlet olduğu algısıyla, günümüzde kavram kendi içinde çelişki barındırır gibi görülse de bir yandan da uluslaşmaya "Osmanlı ulus devleti" ne ulaşmaya çalışmaktaydı. Kavrama çelişki uyarısı, "ulus"un genelde etnik kökenle

tanımlanması kabulünden gelmektedir. Ancak Ziya Gökalp, kendi *ulus (millet)* tanımından farklı olarak, "ulus" un altı çeşit unsurla (ırk, kavim, coğrafya -ülke-, siyasi teşkilat -devlet-, ümmet, herhangi bir cemiyet) tanımlandığını belirtmektedir⁴³. *Osmanlı ulusunu* tanımlayan unsur ise "siyasi teşkilat" yani *devlettir*. Tanzimat ve Islahat fermanlarını takiben, devletin ilk anayasası ile hukukiliğini kazanmış olan Osmanlıcılık akımının, hayata geçirilebileceğini düşünenler, Müslüman ve Müslüman olmayan Osmanlı Devleti vatandaşlarının, hukuki yönden eşitlenmeleriyle, Osmanlı Devleti'ni "sadakat odağı" kabul edip, gönülden bir vatandaşlık bağı (revâbit-i kalbiyye-i vatandaş) ile birbirlerine bağlanacaklarını düşünmekteydiler. Bu itibarla, sonradan Türkçülük akımının taraftarı olacak çoğu "Osmanlı milliyetçisi" nin ve Jön Türklerin söylemlerindeki ilkelerden biri *ittihad-ı nasır* ilkesidir ve söz konusu ilke, II. Meşrutiyet'in ilanının da dinamiklerindedir. Ancak bu ilke istisnai kişilikler hariç, hukuki metinlere geçmiş olmakla kalacaktır. Ziya Gökalp gibi, önceki tarihli eserlerinde "Osmanlı milleti" nden bahseden çoğu Osmanlı aydını, "Türk milleti" nden söz etmeye başlayacaklardır. Bir tepki milliyetçiliği şeklinde ortaya çıkan Türk milliyetçiliğinin çok öncesinde, Osmanlı Devleti'nin tebaası olan gayri Müslim cemaatler arasında milliyetçilik ideali

40 *Macar'ın eserinin - Amerika Birleşik Devletleri'nin kastedildiği- "Türkiye'ye Patrikhane Baskısı" başlıklı kısmı ve devamı, Patrikhane'nin statüsüne yabancı devletlerin ilgisinin (Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemini hatırlatır şekilde) bugün de sürdüğünü göstermektedir. (Macar, a.g.e., s. 241 vd.)*

41 *Patrikhane tarafından, Ulahların Rum-Ortodoks Kilisesi'nden ayrılma taleplerini içerir mahzar sunmak üzere, İstanbul'a gelen iki papazla ahalden dört kişinin evlerinin etrafına iki yasakçı konularak, bunlar cebren götürülmek istenmiştir. Patrikhane'nin Ulah papazları yakalamalarının engellenmesi için gerekli uyarılar yapılmış, zorla adam yakalama yetkisinin sadece hükümete ait olduğu vurgulanarak, Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin hükümete başvurmaksızın hademe ve yasakçı aracılığıyla yakalama yapmasının caiz olmadığı bildirilmiştir. [BOA, Y.MTV., Dosya No:65, Gömlek No: 137, (29 Muharrem 1310); BOA, DH.MKT., Dosya No:1995, Gömlek No: 22, (8 Safer 1310).]*

42 *Bozkurt, Alman - İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839 - 1914), s. 172.*

43 *Cihan Osmanağaoğlu, "Ziya Gökalp ve Atatürk'ün Millet Anlayışlarına Bir Bakış," Cumhuriyet' in 75. Yıl Armağanı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1999, s. 543.*

yayılmış durumdaydı. Bu cephede, kendi ulus devletlerini kurmak arzusunda olan, Rum olmayan Ortodokslar, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi ile de mücadele halindeydiler. Ulusçuluk akımının Patrikhane üzerindeki etkisine bakıldığında, zamanla Patrikhane'nin de "Rumculuk" idealini benimsemiş olduğu görülür. Hatta bu idealin arkasından gittikçe, varlığı tartışma konusu olan "ruhani ekümenikliği" de zedelenmektedir. "Rumculuk" yaptıkça Ortodoks cemaatinin Rum olmayan tebaasını kaybetmiştir. Gerçi bu olgu, tek taraflı değildir. Dönem, kişilerin artık kendilerini dini kimlikleri ile değil, "ulus" kimlikleri ile tanımladıkları dönemdir. Bu bağlamda Bulgarların Patrikhane'ye karşı verdikleri mücadele ilginç bir örnektir. Bazıları için Katolik mezhebine geçmek bile, Rum Patrikhanesi'ne mensubiyete yeğlenir olmuştur. Amaç, bağımsız Bulgar Devleti'nin kurulmasıydı; Patrikhane buna engel oluyordu; öyleyse bir şekilde ondan kurtulmalıydılar; gerekirse mezhep değiştirerek. Patrikhane ise imtiyazları dahilinde gördüğü çoğu konuda, Osmanlı Devleti'nin kendi üzerindeki iktidarını ortadan kaldırmak çabasındaydı. Oysa dört asır önce, bazı Rum-Ortodoks ruhban, Katolik şapkasındansa Türk sarığına tercih etmişti. Türk sarığı tercihinin, Rum-Ortodoks Kilisesi için doğru bir seçim olduğu, asırlar içinde görülmüştür. Patrikhane, kendisine ruhani bakımdan mensup olan Ortodoksların sayısı arttıkça, en güçlü Ortodoks Kilisesi olarak Hıristiyanlık dinindeki yerini sağlamlaştırmıştır.

Patrikhane'nin (diğer Ortodoks kiliseleri ile ilişkileri bağlamında) günümüzde de tartışılan ekümenikliği meselesine de değinmek gerekirse, söz konusu kavram, teritoryal unsurları içinde barındırmayan, ruhani bir unvan olarak kabul edilip, (Patrikhane'nin, Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks-Rum tebaası üzerindeki siyasi egemenliğine ortak olma, hatta devletin siyasi egemenliğini Rum tebaası üzerinden kaldırma gayretleri tarihi bir olgu olarak tespit

edilerek) Türk ulus devletinin, ülkesindeki siyasi egemenliğine zarar vermedikçe, Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin ekümenikliği meselesinin Hıristiyanlık dini ve dünyasının sorunu olduğu ifade edilebilir. Sorun, Hıristiyanlık dinine ilişkin ilahiyat çalışmalarının konusudur. Zira bu çalışma, Patrikhane'nin Hıristiyanlık dini bağlamında "ekümenik" olup olmadığına dair, ek bir inceleme yapmayı amaçlamamıştır. Konu, Osmanlı Devleti'nin belirli bir dönem hukuki metinleri kapsamında incelenmiştir. Ancak bu bağlamda, "ekümeniklik" terimi, Hıristiyan ilahiyatının teknik bir terimi olarak görülüp bir kenara bırakılırsa, çalışmanın incelediği dönem açısından Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'nin evrenselliğinin söz konusu olmadığı, yetkilerinin sınırının, Osmanlı ülkesinin sınırlarını aşmadığı ifade edilebilir. Ayrıca Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşu dikkate alınırsa, bu sınırlar içinde dahi söz konusu kurumun yetki ve otorite alanının genişlemediği, bilakis daraldığı görülür. Kurumun o gün için temel statüsünün tespit eden Rum Patrikliği Nizamati da, Patrikhane'ye evrensel özellikler atfetmemekte, aksine bu nizamnameler bütünü ile modernleşen devlette, Patrikhane'nin devletin klasik döneminde sahip olduğu çoğu imtiyazı ortadan kaldırılmaktadır.

Netice olarak, Lozan Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı sonrasında Patrikhane'nin hukuki teşkilatını, Rum-Patrikliği Nizamati'nin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın temel ilkelerine ve Türk hukuk mevzuatına aykırı olmamaları sebebiyle yürürlükte bulunan hükümlerinin düzenlediği belirtilmelidir. Nizamnamelerin aykırı hükümleri ise, herhangi bir hukuki tasarrufla açıkça ilga edilmelerine gerek olmaksızın yürürlükten kalkmıştır. Yürürlükte olan hükümlerin, diğer iç hukuk düzenlemeleri gibi, yasama organı tarafından gerekli görüldüğünde yürürlükten kaldırılmasına ve yine yasama organı (TBMM) tarafından konuya ilişkin yeni düzenlemeler yapılmasına bir engel yoktur.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Ziya, Tanzimattan Cumhuriyete Yasalarımız Dizini 1839-1923, transkripsiyonu yapan: Nuri Onat, Ankara, Danıştay Yayınları, 1990.
- Anagnostopulu, Athanasia “Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim,” 19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler, ed. Pinalopi Stathis, çev. Foti ve Stefo Benlisoy, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 1-35.
- Atalay, Bülent, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923), İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı Tatav Yayınları, 2001.
- Aydın, M. Âkif, Türk Hukuk Tarihi, 6. bs., İstanbul, Hars Yayıncılık, 2007.
- Baş, Mustafa, Türk Ortodoks Patrikhanesi, 1. bs., Ankara, Aziz Anıç Yayınları, 2005.
- Benlisoy Yorgo, Macar Elçin, Fener Patrikhanesi, 1. bs., Ankara, Ayrac Yayınevi, 1996.
- Berk, Bekir, Patrikhane ve Kıbrıs, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1962.
- Bozkurt, Gülnihâl, Alman - İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839 - 1914), 2. bs., Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, Ökumenizm ve Fener Patrikhanesi, 1. bs., Ankara, Aziz Anıç Yayınları, 2005.
- Eryılmaz, Bilâl, Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Eryılmaz, Bilâl, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, 2. bs., İstanbul, Risale Basın-Yayın, 1996.
- Güler, Ali, XX. Yüzyıl Başlarının Askerî ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye’deki Gayri Müslimler (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi), Ankara, Genelkurmay Başkanlığı, 1996.
- M. Ali Ayni, Ulusçuluk (Milliyetçilik), der: Nezih Neyzi, İstanbul, Peva Yayınları, 1997.
- Macar, Elçin, Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Ortaylı, İlber, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880), Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Ortaylı, İlber, Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi, 2. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Osmanağaoğlu Cihan 1862 Rum Patrikliği Nizamı Çerçevesinde Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Osmanağaoğlu, Cihan, “Ziya Gökalp ve Atatürk’ün Millet Anlayışlarına Bir Bakış,” Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayını, 1999, s. 542-562.
- Özel, Sibel, Fener-Rum Patrikhanesi ve Ruhban Okulu, 1. bs., İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- J. Shaw Stanford, Shaw Ezel Kural, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. II, İstanbul, E Yayınları, 1983.
- Sofuoğlu, Adnan, Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İstanbul, Turan Yayıncılık, 1996.
- Şahin, M. Süreyya, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999.
- Yalçın, Emruhan, Atatürk Türkiye’sinde Ekümenik Ortodoks Patrikhanesi ve Bizans Projesi, Ankara, Siyasal Yayınevi, 2008.